Geçmişten Günümüze

Balıkesir'in Kültürel Mirası

1

Editörler

Prof. Dr. Mehmet BAYYİĞİT
Doç. Dr. Mehmet ÖZKAN
Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI
Dr. Öğr. Üyesi Asem ABDELGHANY
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa POLAT
Dr. Öğr. Üyesi Lütfü CENGİZ

YAYINLARI

Kitap Adı

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BALIKESİR'İN KÜLTÜREL MİRASI - 1

(e- Kitap)

Editörler

Prof. Dr. Mehmet BAYYİĞİT

Doç. Dr. Mehmet ÖZKAN

Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI

Dr. Öğr. Üyesi Asem Hamdy Ahmed ABDELGHANY

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa POLAT

Dr. Öğr. Üyesi Lütfü CENGİZ

Dizgi, MizanpajveKapak Tasarımı

Dr. Öğr. Üyesi Asem Hamdy Ahmed ABDELGHANY

E- ISBN

978-625-6401-06-8

Yayınevi

Palet Yayınları

Basım Tarihi

Aralık 2022

İletişim Adresi

Palet Yayınları

Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya

Tel. 0332 353 62 27

T.C. Kültür Bakanlığı Yayıncı Sertifikası: 44040

Web:www.paletyayinlari.com.tr

Web

http://ilahiyatarastirmalari.balikesir.edu.tr

Bu eserde, 'Kitap Bölümü' olarak yer alan metinlerin tüm sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yazılı izin olmaksızın hangi dil ve ortamda olursa olsun materyalin tamamının veya bir bölümünün çoğaltılması ve elektronik ortamlarda yayımlanması yasaktır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İçindekile

BİRİNCİ BÖLÜM
SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

Kutsal Suyun Dönüşümü Ayazmadan Şıpşıp Dede'ye

Prof. Dr. Ali DUYMAZ* 5

Halil Hamit Altay ve Balikesir Kültür Hayatına Katkıları

Prof. Dr. Beyhan KANTER 11

Balıkesir'in Marka Şehir Oluşum Sürecinde, Kent Kültürünün Tanıtımında ve Kültürel Mirasının Günümüze Aktarımında Medyanın Rolü Üzerine Bir İnceleme

Doç. Dr. Şakir EŞİTTİ 19

Balıkesir Masalları ve Bu Masalların Kültürel Aktarımdaki Rolü

Doç. Dr. Satı KUMARTAŞLIOĞLU 39

Balıkesir, Edremit, Kazdağı Tahtacı Türkmenlerinin Büyüsel Doğum Pratiklerine Formüler Yaklaşım

Alparslan SANTUR 53

Geçmişten Günümüze Balikesir'de Nüfus, İç Göçler ve Demografik Yapı

Doç. Dr. Burhan AYDEMİR 67

Karesioğulları'nın da Dahil Olduğu Beylikler Devrinde Türk Toplumunun Sosyal Adet ve Gelenekleri

Hüseyin KAYHAN 81

Balıkesir'deki Kiraz Dağ Ilıcası Hakkındaki Anlatılar ve İnanışlar

Tayyibe Nisa DİZDEMİR 87

Hıdrellez ve Yatır Ziyaretleri - Balıkesir Bardakkıran Dede Örneği -

Aysel Eylem SEMERCİ 94

Balıkesir İli ve İlçelerinin Adları, Geçmişi ve Bugünü

Bilim Uzmanı Aytaç KILINÇ & Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT & Doç. Dr. Gülay ÖZDEMİR YILMAZ 129

Geçmişten Günümüze Hikâyeleri İle Balıkesir'in Lokantalarından Örnekler

Hayriye DUMAN, Bedriye Çilem SOYLU, Cevdet AVCIKURT 145

Kahvaltı İle İlgili Algıların Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi: Balıkesir Uluslararası Kahvaltı Festivali Örneği

Beste DEMİR & Damla KÜTÜKLÜ & Öğr. Gör. İpek BIRKON & Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT 156

Bâb-ı Meşihat Ulema Sicil Dosyalarında Yer Alan Balıkesir Doğumlu Ulemalar Hakkında Bir Değerlendirme

Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN 170

Bigadiç Bademli [Nizan] Mahallesi'ndeki Üç Yatirlarin Tarihsel ve Kültürel Önemi

Cemil ŞEN& Selim Hilmi ÖZKAN 185

Bigadiç Ilçesinde (Balıkesir) El Sanatlarinda Yararlanilan Bitkiler Üzerine Etnobotanik Bir Araştirma

Prof. Dr. Fatih SATIL & Öğr. Gör. Gökhan TANAYDIN 199

Balıkesir İlinde Biyolojik Çeşitliliğe Dayalı Geleneksel Halk Kültürü

Prof. Dr. Fatih Satıl & Prof. Dr. Gülendam Tümen & Prof. Dr. Selami Selvi & Dr. Öğr. Üyesi Sakin V. Varlı 208

Kültürel Miras Aktarımında Sındırgı Yağcıbedir Halısı ve Bir Öneri

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin TEKİN & Fatih Mehmet DEMİR 229

İKİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM

Belgelere Göre Balıkesir Yıldırım Medresesi'nin Geleneksel Eğitimdeki Yeri Ve Önemi

Prof. Dr. Ahmet KÖÇ 247

Balıkesir'de Bir Eğitim Kurumu: Medrese-i Edebiyye

Adem POLAT 265

Dünden Bugüne Balıkesir İmam Hatip Lisesi (1923-2022)

Muhammed İbrahim TEPE - Mükail DALMIŞ 282

Balıkesir'deki Hafızlık Eğitiminin Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Problemleri 307

Enes ÖZTURAN & Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI 307

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAĞLIK

Balıkesir'de Sağlık Hizmetleri Tarihçesi

Salih YAYMAN & Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÇANAKCI & Prof. Dr. Haşmet YAZICI 351

Balıkesir Şehir Sağlık Profili

Doç. Dr. Sibel Akova & İrfan Demiröz 365

Balıkesir'de İki Önemli Osmanlı Sağlık Merkezi: Gureba Hastanesi ve Reşit Bey Hastanesi

Sertan ATASOY 387

Balıkesir'in Sağlık Konusunda Bir Kültürel Miras Örneği

Dr. Mehmet KAHRAMAN 413

Geçmişten Günümüze Balıkesir'deki Hastaneler

Dr. Öğr. Üyesi Hatice UÇAR 419

Bigadiç Bademli [Nizan] Mahallesi'ndeki Üç Yatirlarin Tarihsel ve Kültürel Önemi

Cemil ŞEN*& Selim Hilmi ÖZKAN**

Giriş

Türklerin İslamlık öncesi inanç sistemleri içindeki mezar kültü ile ilgili ilk bilgilere Çin kaynaklarında rastlanır. Çin kaynaklarında Hunların "defin töreni" hakkında verilen ilk bilgiler MÖ. III, yüzyıla aittir. Bu bilgilere göre, *Hunlar bir tabut içine koydukları ölülerini eğer ölen asilse "Kurgan" denilen anıt mezara, değilse başucuna "Balbal" denilen bir taş parçası diktikleri basit mezarlara gömerlerdi* (Kafesoğlu 1995: 293). Hunlar ölülerini gömerken yılın belirli zamanlarında özellikle ilkbahar ve sonbahar aylarını seçmişlerdir. Bu durum kazıları yapılan kurganlardan anlaşılmaktadır. Hunlar mezarların dış kısmını piramit gibi taş ve topraklarla yükseltmişlerdir. Mezarın iç kısmı umumiyetle iki bölümden teşekkül etmekte idi. Mezar çukurları tedrici olarak derinleşiyor ve buradan bir dehlize giriliyordu. Bu dehlizden tabutun konduğu bölüme geliniyordu. Tabut bu iç hücrede 9 m. derinlikteki bir kuyu içine gömülmüştü. Bu hücre muntazam kesilmiş kalas ve kütüklerle kaplanmıştı. Tabutun uzunluğu üç metre kadardı. Bazı tabutların kapaklarında ipek kumaş kalıntılarına da rastlanmıştır. Bu kalıntılardan, tabutların ipek kumaşlarla kaplandığını anlayabiliyoruz. Kumaşların üzerinde altın plakaların ve tutkal izlerinin bulunması, altın plaka ile süslendiklerini ve tabut üzerine yapıştırıldıklarını gösterir. Tabutların iç yüzünde leke ve boya izlerinin de görülmüş olması, evvelce tabutların içinin boyanarak süslenmiş olduğu kanaatini doğurmaktadır. Mezarların koridorlarında matem alameti olarak yağlı kumaşlar da bulunmuştur. Avrupa'ya geçen Hun Türkleri ve diğer Türk devletleri de Asya'daki geleneklerini burada da aynen devam ettirmişlerdir (Ögel 1991: 59, 105).

* Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, cemil-nef-10@hotmail.com , ORCID: 0000-0003-3072-2226

** Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, shilmi@yildiz.edu.tr ORCID: 0000-0001-6381-8553

İslami inançlar X. yüzyılla beraber Müslüman olan çeşitli Türk toplulukları içinde kısa zamanda yerleşerek ortak kültürlerine mal olmuştur. Özellikle bu durum XII-XIII. yüzyıllar Anadolu Kültüründe özel yeni bir ifade şekli kazanmıştır. İslam dininin kutsal kitabı Kuran'da belirgin ve açık bir hüküm olmamakla birlikte süslü ve dikkat çekici mezarların yapılması hoş görülmemiştir. Buna rağmen İslamiyet'in yayıldığı geniş alanlardaki toplumlarda eski tarihsel miraslarına ve mezar kültlerine bağlı olarak değişik özelliklerde mezar gelenekleri ve yapıları gelişmiştir. Bazı yerlerde dede, bazı yerlerde baba ve yatır olarak anılan bu yapılardan bir kısmı zaman zaman ziyaret edilmektedir. Bu ziyaretler esnasında birtakım dilekler tutulmakta ve kabul olması için dualar edilmektedir. Genel hatlarıyla düşünüldüğünde, insanların manevi yönlerine hitap ettiği için yatır geleneği yüzlerce yıldır kültürümüzde yer bulmayı başarmıştır.

Kültür, bir milletin tarih boyunca meydana getirdiği maddî ve manevî unsurların bütünü, o milletin kendine has "değerleri"dir. Gündelik hayattan devlet hayatına kadar bütün bir yaşayışı içine alan bu değerler manzumesi, kültürün konusunu teşkil eder. Dolayısıyla dil, edebiyat, sanat, sosyal ve iktisâdi hayat vs. hep bir kültürün ortaya çıkardığı, şekillendirdiği ya da bir kültürü şekillendiren ve yaşatan unsurlardır. Yani kültür, hayatın tabiî akışı içerisinde aile ve çevreden kazanılan âdeta şuur altında mevcut bir davranış biçimidir. Kültür insanoğlunun öğrenme çabasıdır. Bunu gelecek kuşaklara aktarmasıdır. İnsanlığı iyiye ve sevgiye yönelten maddi unsurlardan biridir.

Doğaüstü güçleri olduğuna inanılan bu yatırların bulunduğu köyü, mevkii koruduğuna inanılır. Bigadiç Bademli[Nizan] Mahallesi'nde bulunan üç dede yatırları da Türk kültürü ve inancının bir parçası olarak günümüze kadar varlığını deva ettirmiştir. Bu yatırların veya mezarların bölge halkı arasında manevi değeri vardır.

1. Tarihi Arka Plan ve Coğrafi Mekan

Bigadiç ve çevresinde yerleşme tarih öncesi dönemlere kadar gitmektedir. Çevre köylerde bulunan tarihi mezarlar incelendiğinde beş bin yıl öncesine ait eserlerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bigadiç Bademli Mahallesi sınırlarında çok miktarda kaya mezarları vardır. Bigadiç bölgesi, sırasıyla Misyalılar, Lidyalılar ve Pers İmparatorluğu hakimiyetlerinde bulunmuştur. Daha sonra ise, Büyük İskender'in yani Makedonya Krallığı'nın egemenliğine girmiştir. Bergama Krallığı, Roma Krallığı, Bizans İmparatorluğu Bigadiç bölgesinde hakimiyet gösteren diğer medeniyetlerdendir.

Balıkesir ve çevresine Türkler Malazgirt savaşı sonrası gelmiştir. Kutalmışoğlu Süleyman Şah İznik'i başkent yaptıktan sonra Balıkesir ve çevresini de Türk hâkimiyetine almıştır. Fakat bölge I. Kılıç Arslan'ın vefatından sonra Türk idaresinden çıkmıştır. Türklerin tekrar bu bölgeleri ele geçirmesi Moğol istilası sonrasıdır. Selçuklular zamanında Anadolu'nun batısına yerleşen Türkler, burada siyasi bir yapı olarak "Uç Beylikleri" dediğimiz yeni bir siyasi teşekkül oluşturdular.

Bu sayede *uç* bölgeleri göçmen Türklerin gelmiş olduğu geçici bir yer olmanın ötesinde, bizzat yurt edinmek amacı ile geldikleri yerler olmuştur. Daha sonraki dönemlerde artan Moğol istilası ile *uç* bölgelerinde yığılmalar artmıştır. Uç Beyliği, Sinop ve Kastamonu'dan Akdeniz ve Marmara kıyılarına kadar uzanan sınır hattıdır. Uçlarda olan şehir ve kasabalar tamamen Türk halkı tarafından doldurulmuştur. Uç beyliği, müessesesini idarî değil, sadece siyasi ve askeri bir fonksiyon olarak kabul etmek lazımdır ki bu da yeni araziler fethinden ve sınırların Hıristiyan hücumlarına karşı muhafazasından ibarettir (Akdağ, 1992, s. 82; Barkey, 2008, s. 37).

Bir bey etrafında örgütlenen bu siyasi yapı, zamanla güçlenerek kendi bölgesinin egemeni durumuna geldi. Bu beyliklerden birisi de Balıkesir ve çevresine egemen olan Karesioğulları Beyliğidir. Bu Türkmen Beylikleri arasında yer alan Karesi Beyliği, Marmara'dan Adalar Denizi'ne kadar geniş bir alana hâkim olarak adalar ve Rumeli'de de faaliyet göstermiştir. Bu beylik Balıkesir'in dışında bugünkü Balıkesir siyasi yapısı içerisinde olan Bergama, İvrindi, Ayazmend [Altınova], Kemer, Edremit [Burhaniye], Bayramiç, Ayvacık, Ezine, Fırt [Susurluk], Bigadiç ve Sındırgı gibi yerleşim yerlerine de hükmetmiştir (Günay, 2005, s. 357). Beylik 1345 yılında Orhan Bey tarafından Osmanlı sınırlarına katıldı. Bu katılma ile birlikte Karesi Beylerinden Evrenos Bey, Hacı İlbey, Ece Halil ve Gazi Fazıl Beyler Osmanlı askeri ve siyasi yapısına ayrı bir güç kattılar.

Orhan Gazi döneminde, Karesi Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne bağlanması ile Bigadiç'te Osmanlı hakimiyeti başlamıştır. Karesi Beyliği Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra Orhan Gazi, bu bölgede halkın eğitimi için köylere kadar yayılan eğitim kurumlarının yaygınlaşmasına özen göstermiştir. Böylece halk, göçebe kültüründen şehir kültürüne geçmiş ve Osmanlı Devleti, güçlü toplum hayatına hazırlanmıştır (Metin, 2022).

Coğrafî konumu, verimli toprakları ve ticaret yollarının geçiş güzergâhı üzerinde bulunması gibi özellikleriyle tarihin her döneminde önemli bir yerleşim yeri olan Balıkesir'in Osmanlı'nın sınırları genişledikçe önemi daha da artmıştır.

Karesi Livası Tapu Defteri 153'e göre Karesi Balıkesri, Baş-girdek, Bigadiç, Yomra, Sındırgı, İvrindi nahiyelerinden; Tahminen 1520-1530 tarihleri arasına tutulduğu düşünülen MAD 152'ye göre Balıkesri, Baş-gidek, Bigadiç, Yomra, Sındırgı, İvrindi, Giresin, Edremit, Ayazmend, Boğaz-hisar, Manyas, Fart, Temrezler ve Haydarlar nahiyelerinden; 1530 tarihli ve 166 numaralı tahrire göre Balıkesri, Bigadiç, İvrindi, Edremid, Ayazmend, Manyas kazaları ile Temrezler ve Haydarlar nahiyesinden oluşmaktadır. Bugünkü adı ile Bademli tahrir kayıtlarına göre Nizan 1530 yılında 11 hane ve 3 mücerred; bugün yok olmuş olan ve yatırlardan birisinin de ismi olan Bambala'da ise 12 hane 5 mücerred kayıtlıdır (BOA, TD, 166, s. 259-260).

2. Türk Kültüründe Yatır, Veli ve Dağ Kültü

Açıklamalarda ve sözlüklerde yatır, "Belli bir yerde yattığına inanılan mezarı belli ölü, evliya" olarak tanımlanmaktadır. "Öldükten sonra da mucizeler, kerametler gösterdiğine, insanlara yardım ettiğine inanılan ermişlerdir. "Sağlıklarında zühd,

takvâ, ibâdet, muhabbetle birlikte vatanı, milleti uğrunda şehadet mertebesine ulaşan, Allah'ın sevgili kulları arasında kabul edilen kimseler olduğu gibi, Allah katında yüksek hatırlarının kırılamayacağı inancı ile dilek kapısı olarak değerlendirilen, kült haline gelmiş velilerdir (Aday, 2013). Bu şekilde birçok tanımı yapılan yatır kelimesi, Anadolu'da halen çok önemli bir yerde bulunmaktadır.

Tanımlardan hareket edecek olursak, kutsallık atfedilen bu mezarlarda yani yatırlarda yatan kişilere eren, ermiş ve veli gibi değişik unvanlar da verilmiştir. Yatır kavramının bir diğer ifade ediliş biçimi ise; ermiş kişi veya evliya olarak anılmasındadır. Yatırlar toplumsal yapı olarak anılmakla birlikte, sosyal ve kültürel hayatın içinde önemli bir yere sahip olmuşlardır. İnsanoğlu elindeki bütün imkanları denedikten sonra, bir çıkar bulamayacağını hissettiğinde son çare olarak sıkıntılarına ve dertlerine çözüm bulmak amacıyla yatırlara başvurmuştur. Kimseyle paylaşamadığı duyguları burada açığa vurur. Bu yönüyle bakıldığında yatırların manevi yönü insanları rahatlatabilmektedir. Yatır ziyaretleri esnasında dualar edilir, adaklar adanır. Yatırın bulunduğu yöreye göre farklı adak ve dilek şekilleri mevcuttur. Yatırların Allah katında mübarek kimseler olduğu ve isteklerinin geri çevrilmeyecekleri düşünülür. Bu yüzden adak kültürü yaygındır. Asıl olarak Allah'a dua edilmekte ve dualaların kabul olması Allah'tan beklenmektedir (Kaya, 1997).

Yatırları ziyaret eden kişiler, bu yatırın önemini ortaya koymaktadır. Bir yatırın ziyaretçisi çoksa O'nun nüfuzlu ve önemli biri olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, ziyaretçi sayısını arttıran faktörler de mevcuttur. Bir yatır hakkında anlatılan hikayeler ve olaylar o yatırın ziyaretçi sayısının artmasında oldukça etkilidir. Halkın kabul ettiği bir inanış da şöyledir: Yatırlar bulundukları yerleri korurlar, darda zorda kalmış insanlara görünür ve onlara yardım ederler. Mezarlarına geceleri nur iner ve bu nuru sadece yüreğinde kötülük olmayan temiz insanlar görebilir (Çobanoğlu, 2003). Ayrıca her mezara yatır diyemeyiz. Yatır diyebilmemiz için birtakım şartlar gereklidir. Bu şartlar ise şu şekildedir:

1) Veli adına yapılmış bir mezar veya türbenin ya da kendisinden kalan, kaldığına inanılan bir kısım eşyaların bulunması,

2) Söz konusu mezar ve türbe ya da eşyanın bazı dileklerin gerçekleşmesi, hastalıkların tedavisi gibi herhangi bir maksatla ziyaretlere ve bunlar esnasında adak ve kurbanlara sahne olması,

3) Dua mahiyetinde olarak veliyle ilgili ve onun adı geçen birtakım sözlerin mevcudiyeti. Bu sayılan üç unsurun aynı zamanda ve bir arada bulunması şart değildir. Bazen bunlardan biri bile tek başına yeterli olabilir (Aday, 2013).

Bademli[Nizan] Mahallesi'nde yer alan, tahrir kayıtlarında varlığından haberdar olduğumuz Bambala karyesinde bulunan yatırlar da bu anlatılan bilgilerle uyuşmaktadır. Türbe değildir, çünkü çevresinde herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Ayrıca bu yatırları tanıtan herhangi bir bilgi mevcut değildir. Sade bir mezar olarak bulunup günümüze kadar bu şekilde gelmiştir. Hatta köy

halkı bu yatırlar dede olarak adlandırmakta ve onları ziyaret etmektedir. Bu açıdan baktığımız zaman yukarıda bahsettiğimiz Veli kültürüyle örtüştüğünü de görebiliriz.

Yatırlarda bulunan kişiler halk arasında genellikle "dede" olarak anılmaktadır. Bu unvanların tarihte de yeri vardır. "Mevlevilik ve Bektaşilik gibi tarikatlarda şeyhlere verilen unvandır. Alevilikte dede, mahalli bir ocağın başında olan kişidir. Cem ve Sorgu Ayinleri gibi ritüelleri yönetir. Hasat sonrası ev ev gezerek cemaatini hem ziyaret eder hem de onlardan belirli bir yardım toplar."Mevlevilikte binbir günlük çile çekmiş derviş. Bektaşilerde en büyük pîr'lerine "Dede, Baba" derler. Dedeler, eski inanışlara bağlı olup, manevî-ruhanî ata özelliği taşır. Görünmezler dünyası ve ilahi âlemle bağlılığın işaretini kendinde taşıyan bu sözcük tasavvuf sisteminde sembolik irfanı olup tarikatlarda hiyerarşik konum adı olarak da kullanılmıştır. Bektaşilikte peygamber soyundan gelenlere "dede" denir gibi değişik anlamlarda tanımları yapılmıştır (Gündüz, 1998).

Dede kavramının kullanımı çok eskilere dayanmakla birlikte birçok yere ve mevkie de isim vermiştir. Bazı köylerde bulunan dede mezarları o köyün veya o yörenin adıyla birlikte anılmışlardır. Çünkü bu kutsal yapıların koruyuculuk görevi olduğu düşünülmüştür. Bulundukları bölgeyi koruduklarına inanılmıştır (Aday, 2013).

Buradan hareketle, Bademli Mahallesi'nde bulunan yatırlardan ikisi aynı zamanda bulunduğu mevkiinin ismiyle birlikte anılmaktadır. Yaren Dede olarak anılan yatır, köy halkı tarafından bulunduğu mevkiinin adı olan Bambala ile birlikte anıldığı için "Bambala Dedesi" şeklinde de kabul edilmektedir. Yine diğer yatır olan Salih Dede ise, bulunduğu mevkiinin adı Çamkırı olduğu için, "Çamkırı Dedesi" olarak kabul edilmektedir. Yöre halkı her iki söylenişi de kabul etmekte bazen mevkii ismi yatırın kendi isminin önüne geçmektedir.

2.1. Veli Kültü: Moğol istilasından sonra Anadolu'ya akınlar başlamıştır. Bu akınların içinde özellikle dervişlerin önemi büyüktür. Bu dervişler sayesinde Anadolu'da İslamiyet hızla yayılmaya başlamış ve birçok yerde derviş tekkeleri kurulmuştur. Buna en güzel kanıtlardan birisi, günümüzde ülkemizin birçok yerinde bulunan türbe ve yatırlarda bu önemli kişilere ait mezarların bulunmuş olmasıdır. Veli kültünün Anadolu'daki en önemli temsilcisi Ahmet Yesevi'dir. Buna ek olarak, Hacı Bektaşi Veli, Mevlana gibi önemli şahsiyetler de Veli kültünün yaygınlaşmasında büyük etkiye sahiptirler. Önemli kişiler öldükten sonra onlar ve müritleri adına Anadolu'nun birçok yerinde türbeler ve yatırlar ortaya çıkmıştır. Bu türbe ve yatırlar etrafında kendilerine has ziyaret şekilleri gelişmiştir (Ocak, 2010).

2.2. Dağ Kültü: Dağlar ve tepeler, tarihin her döneminde yükseklikleri, gökyüzüne yakınlıkları dolayısıyla insanların gözünde ululuk, yücelik ve yaratıcının makamları olarak telakki edilmiştir. Halk kültüründe bu mekanlar, genellikle ilahlarla temasa geçilen yerler olarak tasavvur edildiği için, dini merasimler değişik zamanlarda buralarda yapılmıştır. Dualaların bu mekanlarda daha iyi işitildiği anlayışı vardır. "Kutsal dağ, kutsal tepe" kavramları bölgede "kutsal dedenin bulunduğu dağ

veya kutsal dedenin bulunduğu tepe" biçimine dönüşmüştür. Ziyaret edilen dede mezarlarının neredeyse tamamına yakını yüksek bir tepede, ya böyle bir tepenin derince bir dereye bakan yamacında ya da yıllanmış yaşlı ağaçların altında yer almaktadır. Bu yolla dedelerin bulunduğu dağ kutsallığını Müslüman Türk toplumunda sürdürmektedir (Roux, 2001).

Bademli Mahallesi'nde bulunan yatırlardan özellikle Geyik ve Salih Dedelerin mezarlarının bulunduğu bölge çevresine göre yüksek bir tepede bulunmaktadır. Bu durum da dağ kültü kavramını desteklemektedir.

Bilhassa tek ağaçlı dağ tepelerinde türbe ve yatır olduğu inancı, Türkler arasında oldukça yaygındır. Anadolu insanı, bu bölgeyi kendilerine vatan yapan insanları ebedileştirmek ve yaşadıkları hayatı onlarla paylaşmak istemiş, böylece bir yandan bölgedeki ağaç, kaya, mağara... vb. unsurlara bir takım kutsallıklar atfederek taşı ve toprağı ile vatanı kutsallaştırma yoluna giderken, diğer yandan bu vatanın asıl sahipleri olarak düşünülen ve bir çoğu yüce dağ başında mekan tutmuş kişiler olarak tahayyül edilen bu alperenlere birer makam tahsis etmiş, bu yerleri de ziyaret ederek onlara karşı olan vefa borçlarını yerine getirmeye çalışmışlardır (Gökbel, 2002).

3. Türbelerin Ortaya Çıkışı

Yatırların tamamının günümüze ulaşması oldukça zordur. Bazıları tahrip edilmiş bazıları ise kaybolmuştur. Ancak öyle durumlar meydana gelmiş ki, bazı önemli mezarlar rüyalara girme sonucu vuku bulmuştur. Bazen bu rüyalar tekrar eder ki dikkate alınsın. Nitekim rüyada görülen yer, gerçekten de eşildiğinde orada bir kişiye ait mezarın olduğu görülmüştür. Ak Şemsettin'in, Eyyüp El Ensari Hazretleri'nin mezarını rüya sonucu tespit etmesi buna en güzel örneklerden birisidir (Kaya D. , 2002).

Yukarıda anlatıldığı gibi, Bademli Mahallesi'nde dede olarak anılan yatırlar da ilk olarak köy halkından birilerinin rüyalarına girdiği hatta bazı zamanlarda kendilerinin görüldüğü ve daha sonra bu olaylar dikkate alınarak dede mezarlarının ortaya çıkarıldığından bahsedilmektedir. Ve bu olay yıllardır anlatılarak günümüze ulaşmıştır. Bir başka olayı da yine köy halkından Nuray Şen (55): "Annem tarlaya çalışmaya giderken, bir öğle vakti Çamkırı Dedesi'ni beyaz kıyafetler içinde görmüş ve çok heyecanlanış." şeklinde aktarmaktadır. Bu durum da ulu kişilerin rüyada görülmelerine benzer bir nitelik taşımaktadır.

4. Ziyaret Yeri ve Zamanı

Türk dünyası türbe ve yatırlar bağlamında ziyaret kavramını ise, söz konusu ziyaret teriminden farklı değerlendirmek gerekir. Zira söz konusu olan; yatır, türbe, tekke, dede mezarı, ziyaret gibi çeşitli isimler ile anılan ve çoğunlukla kendilerine veli, evliya, şeyh, dede, baba, efendi, şehit gibi türlü isim ve sıfatlar verilerek manevi güçlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere belli dilek ve isteklerle

yapılan ziyaretler ve bu alanda oluşmuş bulunan inanç ve uygulamalardır (Gündüz, 1998).

Bademli Mahallesi'nde bulunan yatırlar da yılın belirli dönemlerinde ziyaret edilmektedir. Bu ziyaretlerin yapılış sebebi, burada bulunan yatırların manevi güçleri olduğuna inanılmasından gelmektedir. Bireysel ziyaretlerin dışında mahalle halkı her sene bu yatırlar için toplu ziyaretler yapmaktadırlar. Daha eskilerden bu ziyaretler dedelerin mezarlarının başında olurken, günümüze yaklaştıkça bu geleneğin terk edildiğini görüyoruz. Bunda şehirleşme ve kültürel devamlılığa sahip çıkılmaması da etkili olmaktadır.

Mevsimsel olarak Hıdırelleze eş değer olan bahar dönemi hayırları Hunlar döneminden beri yapılmaktadır. Tarım toplumunda yağmur hayatın varlığı açısından oldukça önemlidir. Bahar ayı ise en çok yağmura ihtiyaç duyulan zamandır işte bu dönemde, bahar yağmurlarının başlaması için toplu törenler düzenlenmiştir. Bu törenler, yağmurun zamanında yağması ya da yeteri miktarda yağıp yağmaması ile bağlantılı olarak düzenlenmektedir. Dede hayırları, şehir merkezinde değil de daha çok dağ başlarında mezarı bulunan yatır ve yeşil alanlarda uygulanmaktadır (Aday, 2013).

Burada bahsedildiği gibi Bademli Mahallesi'ndeki dede hayırları genel olarak bahar aylarında yapılmaktadır. Her dede mezarının bulunduğu yere gidilerek orada kazanlar kurulup yemekler yapılır ve katılan kişilere ikram edilir. Bununla birlikte orada bulunan yatır için dualar edilir. Üç yatır da birer hafta arayla ziyaret edilir ve her ziyarette yemekler yapılır ve dualar edilir. Bu gelenek nesilden nesile yıllarca aktarılmıştır. Köy halkı bu hayırları ortaklaşa yapar. Herkes gücünün yettiğince katkıda bulunur. Bu davranış bile yatırların toplum üzerindeki birleştirici etkisinin halen daha devam ettiğini göstermektedir.

5. Horasan Velileri ile Olan İlişkisi

Horasan Velileri olarak adlandırılan bu topluluk Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük katkılar sağlamıştır. Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli katkıları bulunan üç evliya zümresi, Türkistan Erenleri, Horasan Erenleri ve Rumeli Erenleri diye adlandırılmaktadır. Bu zümre hem akademik çalışmalarda hem de edebiyat alanında kedine haklı bir yer edinmiştir. Çünkü halkın benliğinde sürekli kendilerine yer bulmayı başarmışlardır. Bu durumda Türk toplumunun dini geleneklerine bağlı olmasının da haklı bir payı vardır.

Bu zümreler, geldikleri coğrafyaya veya izledikleri güzergaha nispetle Horasan Erenleri olarak adlandırılmaktadır. Evliya menakıpnamelerinde de Anadolu'ya göç ettiğinden söz edilen dervişler, hangi tarikata mensup olursa olsun, mutlaka Horasan'dan göçme, yani Horasan Erenleri'nden sayılmaktadır. Horasan Erenleri, genel olarak Horasan bölgesinde yetişmiş veya bu yöreye başka yerden gelmiş şeyh ve dervişleri ifade etse de asıl anlamı Anadolu'nun Türkleşmesine ve

İslamlaşmasına büyük katkı sağlayan üç evliya zümresinden (Türkistan Erenleri, Horasan Erenleri, Rum Erenleri) biri olarak ifade edilmektedir (Kılıç, 2008).

Horasan Erenleri olarak karşılığını bulan bu hareketin Anadolu'da temellerini atan Hoca Ahmet Yesevi'dir. O'nun hikmetleri ve kerametleri Horasan Erenlerinin çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Kolonizatör yani İslam dinini yaymakla görevli Türk dervişleri olarak isimlendirilen bu şahsiyetler fetih politikalarıyla sadece toprağı işlememişler, insanların gönüllerini de işleyerek onların kalplerinde derin izler bırakmışlardır. Bu topraklarda onların yıllardır varlığının ispatı olarak türbe ve yatırlar gösterilmiştir. Türbe ve yatırlar, her türlü felakette sığınılacak bir mekân olmuş ve eski inançların önemli bir merkezi olarak popüler dindarlığın duraklarını oluşturmuştur. Kurucu olan bu şahsiyetler isimlerini köylere vermişler ya da yerleşim yerlerin kuruluşuna ön ayak olmuşlardır. Bu zatların "kurucu", "koruyucu" ve dilekleri "yerine getirici" bir Allah dostu olduğuna inanılır (Çobanoğlu, 1998). Horasan Erenleri'nin, Bigadiç ve çevresini de faaliyet alanı olarak seçtikleri halk tarafından da kabul edilmektedir.

Geyik Dede, Yaren Dede ve Salih Dede, Topalak Köyü'ndeki Barak Baba'nın müritleri olarak kabul edilmektedir. Baba İlyas'ın (ö. 637/1240) halifelerinden Aybek Baba'nın müritlerinden olan Barak Baba, daha sonra Hacı Bektaşi Veli'nin halifelerinden Sarı Saltuk'a intisap etmiştir. Bektaşî Velâyetnameleri'nde ise Barak Baba'nın Hacı Bektâşi Velî'nin halifelerinden olduğu ve şöyle dediği belirtilmiştir: "…bir halifem de Barak Baba'dır. O gerçek bir erdir. Ona söyleyin, Karesi'ye varsın, Balıkesir'e gidip orasını yurt edinsin… (Ayhan, 2020). Barak Baba adına Balıkesir'in Bigadiç İlçesi'nin İğciler Köyü'nde bir türbe bulunduğu bilgisini veren başka bir kaynak, Barak Baba'nın Tokat yakınlarında bir köyde doğduğunu ve İran'da öldürüldüğünü hatırlatarak, tarihte Barak Baba adında birden fazla kişinin yaşamış olması ihtimalini gündeme getirmektedir (Sönmez, 2021). Her yıl haziran ayının ilk haftasında Barak Baba Türbesi'nin bulunduğu yerde "Barak Baba Hayrı" yapılmaktadır. Türbeyi erkeklerden önce ziyaret eden kadınlar, Barak Baba'nın türbesi etrafında dualar okuyarak hasta çocuklara şifa, çocuksuz kadınlara da çocuk dilemektedirler (Açа, 2013).

5.1. Geyik Dede [Geyik Tekke]

Geyik Baba, Geyik Dede olarak ifade edilen yatırlar ülkemizin birçok yerinde aynı isimle bulunmakta ve ziyaret edilmektedir. Bunlardan birisi de Bademli ve Kozpınar Mahalleleri arasında bulunan Geyik Dede'dir. Her iki mahalle için de kutsal sayılmaktadır. Kozpınar Mahallesi bu yatırı Geyik Tekke olarak, Bademli Mahallesi ise Geyik Dede olarak adlandırmaktadır. Fakat her iki köy için de yıllardan beri kutsallığını korumaktadır. Adlandırmada her iki köyün dini inanç açısından farklı olması etkilidir. Kozpınar Mahallesi Alevi köyü iken, Bademli[Nizan] Mahallesi ise Sünni köyüdür.

Bademli Mahallesi'nden Mustafa Balkaya (95) ve Kozpınar Mahallesi'nden Cafer Özcan (98) ile yapılan görüşmelerde bu dedenin iki köy halkı ve tarihi için çok önemli olduğu ve gelecek kuşaklara aktarılması gerektiği özellikle vurgulanmıştır.

5.2. Yaren Dede [Bambala Dedesi]

Köy halkı tarafından yıllardır Bambala Dedesi olarak anılan yatırın adı aslında Yaren Dede'dir. Halk arasında genellikle mevkii ismi Bambala olduğu için bu isimle anılmaktadır. Köy halkının benliğinde yüzlerce yıldan beri varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Hatta köy halkının yaşlıları burayı düzenlemişler, sahip çıkmışlardır. Yakınına bir çeşme ve şadırvan yapılmıştır. Bu çeşme ve şadırvanı yapan kişi şu an köyün en yaşlı kişisi konumundadır.

5.3. Salih Dede [Çamkırı Dedesi]

Çamkırı Dedesi olarak adlandırılan bu yatırın ismi Salih Dede'dir. Köye en yakın olan bu yatırdır. Mezarı, çevreye hakim bir tepede bulunmaktadır. Diğer yatırlara nazaran günümüze bozulmadan ulaşan tek yatırdır. Çok sık olmasa da buraya da dilek dilemek için gelenler bulunmaktadır. Zaten ülkemiz ve bölgemizdeki yatırlar düşünüldüğünde genel olarak adak kültürünün devam ettiğini görürüz. Çünkü insanlar kendilerini çaresiz ve çıkmazda hissettikleri anlarda çıkar yol arayışına girerler. Tarihten gelen bir alışkanlık ile kutsallık atfedilen yatırlara gidilerek bir nebze de olsa rahatlama hissi sağlanmış olur.

Sonuç

Toplumsal inanç sistemimizden hareketle, bu çalışmada bahsedilen yatırların tarihsel değer taşımaları ve toplumun ortak noktası olmaları nedeniyle, bilinmesi ve ortaya çıkarılması önemlidir. Bu çalışmada ele alınan Bademli[Nizan] Mahallesi'nde bulunan yatırlar, yöre halkı tarafından bilinmekte fakat şimdiye kadar haklarında herhangi bir araştırma bulunmamaktadır.

Bademli halkı, kendi hafızasında yaşattığı bu geleneklere ait bilgileri herhangi bir araştırmaya dayanmadan atalarının anlattıklarına dayanarak sözlü kültür şeklinde sürdürmüştür. Çalışmamızda bahsettiğimiz üç yatır hakkında, yöre halkı kesin tarihsel bilgilere sahip olmamakla birlikte, gelebilecek sorulara verebilecekleri net cevapları da yoktur. Buradaki sorun, bu değerlerin şimdiye kadar araştırılmaya değer bulunmamasıdır.

Geyik, Yaren ve Salih Dedeler köyü üç noktadan saran hakim bölgelerde yer almaları bakımından, köy halkı tarafından yıllarca köyün koruyucuları olarak kabul edilmiştir. Hatta köyü doğal afetlerden koruduklarına inanılmıştır. Çalışmamız sırasında bize yardımcı olan köy halkından Ahmet Okçuoğlu (72): "Sürekli olarak köy halkı tarafından dede hayırları yapılırdı, fakat bir sene bu hayırlar ihmal edildi ve o sene köyün başından felaketler eksik olmadı." şeklinde ifade etmektedir.

Bademli halkı, bu üç yatırın tarihi temellerini bilmeden onlara sahip çıkmış ve yüzlerce yıldır bu yatır geleneğini atalarından dedelerinden öğrendikleri şekilde

devam ettirip günümüze ulaştırmışlardır. Bu bakımdan düşünüldüğünde, köy halkı geleneklerine sahip çıkmaya istekli ve heveslidir. Hatta her sene aksatmadan yaptıkları dede hayırları bu durumun en somut örneklerindendir.

Bu çalışmanın tarihsel ve kültürel olarak köy halkına yeni bir bakış açısı kazandıracağından şüphe yoktur. Hatta köyün gelecek nesilleri, bu çalışmayı temel alarak yaşadığı yerdeki değerlerin farkına varacak ve bu değerlere sahip çıkacaktır.

Kültürel devamlılık bakımından bu çalışma sonucunda köy ve çevre halkının ilgisi unutulmaya yüz tutan bu değerlerimize yönelecektir. Hatta eskiden yapıldığı gibi dede ziyaretleri ve dede hayırları yine yatırların olduğu yerlerde yapılacaktır. Yıllardır bakımsız halde bulunan bu yatırlar gerekli makamlar tarafından dikkate alınacak ve çevre düzenlemesi yapılarak tarihimize kazandırılacaktır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defteri 166.

Diğer Kaynaklar

Açа, M. (2013). Kardeşlik, Dostluk, Huzur ve Barış Simgesi Bir Çepni Köyü: Güvemçetmi. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, Ankara.

Akdağ, M. (1992). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi* (Cilt 1). Ankara: Cem Yayınevi.

Aday, E. (2013). Kütahya İli Türbe ve Yatırları Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar. *Doktora Tezi* .

Ayhan, A. (2020). *Balıkesir ve Çevresinde Horasan Erenleri.* (2. Baskı). Ankara, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları.

Çelik, A. A. (2013, Ekim). Türbe Mekânı, Türbe Kültürü: İstanbul'da Üç Türbede Yapılan Niteliksel Araştırma, 2013. *Yüksek Lisans Tezi* .

Çobanoğlu, Ö. (1998). Durmuş Dede Örneğinden Hareketle Yatırların Yerinin Değiştirilmesinde Halk İnançlarının Durumu Üzerine Tespitler. *Milli FolklorDergis*, 40. Sayı

Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Gökbel, A. (2002). *Gürün'de Ziyaret Yerleri.* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 2.

Günay, V. (2005). Karasioğulları Vakıfları. Komisyon İçinde, *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri* (Cilt 1, s. 357-369). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Gündüz, Ş. (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü.* Ankara: Vadi Yayınları.

Kaya, A. (1997). Balıkesir'de Yatırlar Çevresinde Oluşan İnanç ve Gelenekler. V. M. Kongresi (Dü.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kaya, D. (2002). Sivas'ta Yatmakta Olan Horasan Merkezli Anadolu Erenleri. H. B. Araştırmaları (Dü.). İstanbul: Kitapevi Yayınarı.

Kılıç, F.-K. C.-B. (2008). Ana Hatlarıyla Horasan'dan Anadolu'ya Alevîlik ve Bektaşîlik (Erenler, Evliyalar, Ocaklar, Ritüeller ve Tarihî Süreç) . Ankara: Hamer Yayınları.

Metin, Ö. (2022). Balıkesir'de Tasavvuf Kültürü: Uşşakiye Örneği. *Yüksek Lisans Tezi* .

Ocak, A. Y. (2010). *Kültür Kaynağı Olarak Menakıbnameler* . Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özdemir, Z. (1993). *Bigadiç.* Ankara: Karşı Matbaası.

Roux, J. P. (2001). *Orta Asya Tarih ve Uygarlık.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Sönmez, S. (2021). Vefâî Tekke ve Zaviyelerinin Anadolu Coğrafyasındaki Dağılımı (XI-XV. Yüzyıllar). *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies* 14(85).

EKLER

1. Geyik Dede

2. Yaren Dede

3. Salih Dede

